

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2023, c. 9, s. 1: 545-578

**Kur'an'ın Secili Söz Dizgelerinin 7. Yüzyıl Arapların Lügavî Örf ve Âdetleriyle
Diyalektik İlişkisi**

The Dialectical Relationship of the Syntax of the Qur'an with the Lexical Customs and
Traditions of the 7th Century Arabs

Emrah DİNDİ

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD,

Doç. Dr., Dokuz Eylül University,

Faculty of Theology, Department of Tafsir

emrah.dindi@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6664-7590

DOI: 10.47424/tasavvur.1249243

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 8 Şubat / February 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Mayıs / May 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atf / Citation: Dindi, Emrah . "Kur'an'ın Secili Söz Dizgelerinin 7. Yüzyıl Arapların Lügavî Örf ve Âdetleriyle Diyalektik İlişkisi". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9 / 1 (Haziran 2023): 545-578. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1249243>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Kur'ân'ın en temel üslup özelliklerinden biri, âyet sonlarında tekrarlanan ve aynı ahengi veren hece, ses, seci ve kafiye uyumlarıdır. Kulağa hoş gelen melodik yapıdaki üstün sanatlı bu söz yapıları, 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların bilmedikleri, aşına olmadıkları ve duymadıkları şeyler midir yoksa günlük kelimelerinde şifâhî ve yazınsal türlerinde mevcut ve maruf lügavî örf ve âdetleri, edebî zevkleri çerçevesinde teşekkül ve tecessüm etmiş ifade kalıpları mıdır? sorusu/sorunu işte bu makalede ele alınmaktadır. Bu amaçla, işte bu çalışma, cahiliye Arapların şifâhî, edebî söylemlerinde secili, uyak ve kafiye söz yapılarını tetkik etmekte; ardından kadim İslâmî literatürdeki verilerden hareketle Kur'ân'ın âyet sonlarındaki melodik yapıların, cahiliye Arap şairlerin şiirlerindeki secili, uyaklı edebî ürünlerin özellikleriyle diyalektik ilişkisini ve o dönem Arap toplumunun kelimelerinde gözetmeyi âdet ve alışkanlık haline getirdikleri seci için, dilin birtakım kıyasî kurallarının terkedilip edilmediğini irdelemektedir. Elbette Kur'ân'ın secili ifade yapılarının o dönem Arapların edebî zevkleriyle diyalektik ilişkisine kadim literatürde satır aralarında zayıf ve cılız bir sesle değinilmiş olsa da ne yazık ki modern dönem çalışmalarında bu konu, henüz irdelenmiş değildir. Bu yüzden özgün ve otantik olduğunu düşündüğümüz bu çalışmanın, alanına katkı sunacağını ümit etmekteyiz. Dolayısıyla literatür taraması yöntemini kullandığımız bu araştırma neticesinde, Kur'ân'ın âyet sonlarındaki birbiriyle uyumlu, ritmik, melodik ses ve vezinli yapılarının 7. yüzyıl Arapların edebî zevkleriyle, lügavî örf ve âdetleriyle ilişkili olup olmadığı, daha doğrusu, bu ifadelerin o günkü Arapların bilmedikleri, aşına olmadıkları harikulâde, tarih üstü, aşkın/müteâl bir dil ve üslupta mı yoksa onların zevk ve beklentilerine muvafık ve mutabık, yerel, mahalli, bölgesel, kültürel antropolojik bir tabiatta mı varlık bulduğu ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsîr, Kur'ân, Seci, Yedinci Yüzyıl, Arapların Lügavî Örf ve Âdetleri

Abstract

One of the most basic stylistic characteristics of the Qur'ân is the agreement between syllables, sounds, lines and rhymes repeated at the end of the verses and give the same harmony. The question/problem "Are these words

that have pleasant melodic structures and superior arts something that the Arabs of the 7th century Hejaz Region did not know, were not familiar with and did not hear, or are they expressions that existed in oral and literary types in their daily vocabulary formed and embodied within the framework of well-known lexical customs and literary tastes?" is discussed in this article. For this purpose, the study examines the *seci*' and rhyming word structures in the verbal and literary discourses of the Jahiliya period Arabs. Then, based on the data in the ancient Islamic Literature, it examines the dialectical relationship of the melodic structures at the end of the verses of the Qur'ân with the characteristics of the *seci*' and rhyming literary products in the poems of the Arab poets of ignorance, and for the choice that the Arab society made it a custom and habit at that time to observe at the end of the words, and whether some rules of comparison of the language were abandoned or not. Of course, although the dialectical relationship between the *seci*' expression structures of the Qur'ân and the literary tastes of the Arabs of that period was addressed in the former literature with a weak and feeble voice between the lines, unfortunately, this has not been examined in modern studies yet. For this reason, we hope that the present study, which we think is original and authentic, will contribute to this field and as a result of the study, in which the literature review method was used, whether the harmonious, rhythmic, melodic sound and meter structures of the Qur'ân at the end of the verses are related to the literary tastes, lexical customs and traditions of the 7th century Arabs, or rather, these expressions were unknown to the Arabs of that day, will be uncovered along with the question whether it existed in a wonderful, transcendent and transcendent language and style that they were not familiar with, or in a local, regional, cultural anthropological nature that was compatible and agreeable with their tastes and expectations in that time.

Keywords: Commentary, Qur'ân, Seci', Seventh Century, Arabic Language Customs and Traditions

Giriş

Gerek Mekkî gerekse Medenî sûrelerin temel üslup özelliklerinden biri de âyetlerin sonlarında tekrarlanan ve aynı ahengi veren heceler veya aynı görevde olmayan ancak benzeşen sesler, *seci* ve kafiye uyumlarıdır. Şunu ifa-

de edelim ki Kur'ân ifadelerinin kafiye/uyak ses ve harflerinde her zaman bir bütünlük olmasa da kimi ses ve harflerle bu sistematik bozulsa da bunların genel olarak kulağa ve lisana hoş gelen bir özelliğe sahip olduğunda kuşku yoktur. Kur'ân'ın kulağa hoş gelen, melodik dil, üslup ve ifade yapılarının 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların edebî zevklerinin, lügavî örf ve âdetlerinin bir yansıması olduğu söylemi, geleneğimizde satır aralarına sıkıştırılmış zayıf, silik ve sönük bir sesle dile getirilmiş olsa da ne yazık ki onu indiği zamanın ve toplumsal zeminin dili kullanım örf ve âdetlerinden yalıtın, tamamen mevcut yapıyı aşan, semavî, aşkın ve esrarengiz bir yapıya büründüren apolojist, tenzihçi ve takdisci bir yaklaşımın hâkim olduğu da kuşku götürmez. Dolayısıyla gerçekten Kur'ân, 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arap toplumunun, edipler, şairler, kâhinler, hatipler ve halk arasında yaygın olan hitap kültüründe onların nazım ve nesir edebî söylemlerine benzer bir edebî söylem olarak mı yoksa onların bilmedikleri, görmedikleri ve hiç duymadıkları kelimelerde mi tenezzül ve teşekkül etmiştir? Başka bir ifadeyle, nesir ve nazımda, büyüklük söz söylemekle şöhret olmuş, kabile reis ve kralların yanında son derece kıymet sahibi olan, etkili söz söylemede panayırlarda birbirleriyle yarışan edip, şair, kâhin ve hatiplerin revaçta olduğu bir sözlü edebiyat toplumunda, kendilerine hitap edilecek bir edebî söylemin kendi aralarında konuşmadıkları, edebî yazın türlerinde kullanmadıkları, işitmedikleri bir üslupta olması mümkün müdür? Daha doğrusu Rümânî (ö. 384/994) ve Bâkîllânî'nin (ö. 403/1013) dile getirdikleri gibi vezinli, kafiye, belâğî ve fesâhî söz söylemeyi tekellüf ve tasannu' ile değil de tabii bir yolla yapan bir topluma (لأن العرب كانت تقيم الاوزان والاعراب بالطباع)¹ yönlendirilmiş ve o toplumun bağrında doğmuş ve orada yoğrulmuş bir hitabın onların muhayyile ve lügavî müteârifelerini aşan başka bir edebî zevk ve üslupta olması mümkün müdür? O bakımdan Kur'ân'ın nazım ve nesrinin edebî zevk ve güzelliğini yahut edebî sorunlarını onun semavî, aşkın, müteâl kaynağında mı ya da geleneğimizde olduğu gibi mucizevî özelliğinde mi yoksa o dönemin Hicaz bölgesi Arapların (Mekke-Medine) hadarî ve bedevîlerin edebî söylev kültüründe mi aramalıyız? İşte bu

¹ Alî b. İsâ b. Alî b. Abdillâh Ebu'l-Hasen er-Rümânî el-Mu'tezilî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefullâh-Muhammed Zağlûl Selâm (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1976), 113; Ebû Bekr el-Bâkîllânî Muhammed b. et-Tayyib, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1997), 12; Bu makalede Arapça temel kaynaklar, bilgiye erişim kolaylığı sağlanmasından dolayı Mektebetü's-Şâmîle 3.64 sürümünden verilmiştir.

çalışma, yukarıdaki soruşturma soruları çerçevesinde öncelikli olarak cahiliye Arapların şifahî edebî söylemlerinde secili, kafiye ve uyaklı söz yapılarını tetkik etmekte; ardından kadim İslamî literatürdeki verilerden hareketle Kur'ân'ın âyet sonlarındaki melodik yapıların, edebî söylem olarak cahiliye Arap şairlerin şiirlerindeki secili, uyaklı edebî ürünlerin özellikleriyle diyalektik ilişkisini ve o dönem Arap toplumunun kelimelerinde gözetmeyi âdet ve alışkanlık haline getirdikleri en temel edebî zevkleri olan seci için dilin birtakım kıyasî kurallarının terkedilip terkedilmediğini irdelemektedir. Kur'ân'ın secili ifade yapılarının o dönem Arapların edebî zevkleriyle diyalektik ilişkisine kadim literatürde satır aralarında değinilmiş olsa da modern dönem çalışmalarında bu konu müstakil olarak bu çerçevede henüz irdelenmiş değildir.² Bu yüzden özgün ve otantik olduğunu düşündüğümüz bu çalışmanın alanına katkı sunacağını beklemekteyiz. Dolayısıyla literatür taraması yöntemini kullandığımız, bu araştırma neticesinde, Kur'ân'ın âyet sonlarındaki birbiriyle uyumlu, ritmik, melodik ses ve vezinli yapıların 7. yüzyıl Arapların edebî zevkleriyle, lügavî örf ve âdetleriyle ilişkili olup olmadığının daha doğrusu, bu ifadelerin o günkü Arapların bilmedikleri, aşına olmadıkları harikulâde, tarih üstü aşkın/müteâl bir dil ve üslupta mı yoksa onların zevk ve beklentilerine muvafık ve mutabık yerel, mahalli, bölgesel kültürel antropolojik bir tabiatla mı varlık bulduğunun ortaya çıkacağını ümit etmekteyiz.

1. Arapların Şifahî Söylem ve Edebî Ürünlerinde Seci, Uyak/Kafiye

Kur'ân'ın söz dizgelerinde yer alan secili yapılar, kuşkusuz kendi döneminin popüler edebî zevk ve sanatının izlerini taşımaktadır. Cahiliye Arap edebiyatına/şiirlerine bakıldığında birbiriyle uyumlu, ritmik, melodik ses ve vezinli yapıların son derece yaygın olduğu görülür. Söz gelimi, Hz. Peygamber'in bizatihi Ukaz panayırında hitabını ve bu hutbedeki öğütlerini dinlediği, etkilendiği, hoşuna gittiği ve kendisinden rivayette bulunduğu Eyadlı cahiliye şairlerinden Kus b. Sâide el-Eyâdî'nin (ö. 600) aşağıdaki bir hitabesine;

² Çağımızda makale düzeyinde Kur'ân'ın seci sanatıyla ilgili bazı çalışmalar için bk. Eleddin Sultanov, "Qurani-Kerim'in Ecazkarlığında "Seci" Üslubunun Yeri", *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası* 29 (2018), 273-286; Osman Kabakçılı, "Razi'ye Göre Kur'an'da Seci Sanatının Olmamasının Sebepleri", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 133-149.

أيها الناس اجتمعوا واسمعوا وَاغُوا
 من عاش مات
 ومن مات فات
 وكل ما هو آت آت
 ليل داج، ونهار ساج
 وسماء ذات أبراج
 ونجوم تزهـر
 وبحار تزخر
 وجبال مرساة
 وأرض مدحاة
 وأنهار مجرأة
 إن في السماء لخبيرا
 3 وإن في الأرض لعبيرا

Cahiliye dönemi hatiplerinden Ka'b. b. Luey'in (ö.?) bir hitabesine;

اسمعوا وعوا وتعلموا تعلموا، وتفهموا تفهموا!
 ليل ساج
 ونهار صاج
 والأرض مهـاد
 والجبال أوتاد
 والأولون كالأخرين
 كل ذلك إلى بلاء
 فصلوا أرحامكم
 4 وأصلحوا أموالكم

³ Bu şiir için bk. Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî el-Kalkaşendî, *Şubhü'l-a'şâ fi şinâ'ati'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/255; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-'asri'l-câhiliyye* (Kâhire: Dârü'l-Mearif, 1119), 415.

Âmır b. Tufeyl (ö. 11/632), Alkame b. 'Ulâse (ö. 20/641) lehine hüküm verdikleri anda Lebîd b. Rabîa'nın (ö. 40-41/660- 661) Herem b. Kutbe'ye ilişkin sözlerine;

إنك قد أوتيت حُكْمًا معجبا
فَطَيْبِقِ الْمَفْصِلَ وَاغْنِمِ طَيْبًا

Yine cahiliye dönemi muhadram şairlerinden olduğu ileri sürülen 'Uteybe b. Mirdâs et-Temîmî'nin Abdullâh b. Abbâsla ilgili aşağıdaki medih ifadelerine göz attığımızda benzer bir ses, seci, uyak ve kafiye zevkini o dönemin edebî söylevlerinde görmemek elde değildir.

لا أعطي من يعصي الرحمن
ويطيع الشيطان
ويقول البهتان⁶

Aynı şekilde cahiliye dönemi şairlerinden Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın, (ö. 8/630 [?])⁷ muhadram şairlerinden en-Nemr b. Tevleb b. el-'Uklî'nin (ö. 14/635) şiirleri de ses, seci, uyak özelliğine sahiptir.⁸ Daha nice bedevî Arabın sözünde secili sözlere şahit olmak mümkündür.⁹ Ebu'l-Bahterî el-Âs b. Hişâm b. el-Hâris'in (ö. 2/624) dizeleri,¹⁰ Ebû Tâlib'in (ö. 620) yahut Abdulmuttâlib'in (ö. 577) Seyf b. Zî Yezen'e (ö. 575 [?]) söylediği beyitler de¹¹ o gün-

⁴ Kalkaşendî, *Şubhü'l-a'sâ*, 1/255.

⁵ Dayf, *'Asri'l-câhiliyye*, 418.

⁶ Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Ebû Osmân el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423), 1/237.

⁷ ماذا بيدر بالعقن ... قل مرازية ججاج

هلا بكيت على الكرام ... بني الكرام أولى الممادح

Bk. Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/242.

⁸ أعادل إن يصبح صدای بقفرة ... بعيدا ناني صاحبي وقريبي

تري أن ما أبقيت لم أك ربه ... وأن الذي أمضيت كان نصيبي

Bk. Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/237.

⁹ İslam öncesi ve İslam'ın başlangıç dönemi şair ve hatiplerinin bu secili sözleri için bk. Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/237-251.

¹⁰ تَشْكِي الْوَجِي، وَاللَّيْلُ مَلْتَبَسِ الدَّجَا * غَرِيرِيَةَ الْإِنْسَابِ مَرَّتْ بِقِيْعِهَا

قَرِيبِ الْمَدَى، حَتَّى يَكُونَ إِلَى الْبِنَى * عَدُو الْبِنَى، حَتَّى تَكُونَ مَعَالَى

Bk. Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 60.

¹¹ أَنْبَتَكَ مَنَّبَتًا طَابَتْ أَرُومَتُهُ، وَعَزَّتْ جُرْثُومَتُهُ، وَتَبَّتْ أَصْلُهُ، وَبَسَقَ فَرَعُهُ وَنَبَتَ زُرْعُهُ، فِي أَكْرَمِ مَوْطِنٍ، وَأَطْيَبِ مَغْدِنٍ

kü Arapların nezdinde onların bildikleri, aşına oldukları mutat seci türünü yansıtmaktadır. Çünkü o dönem çoğunlukla hatipler, müfâhere ve münâfere söylevlerinde secili bir üslup kullanırlardı. Bu nedenle İslam bilginleri Abdulmuttalib b. Hâşim, Harp b. Ümeyye, Nüfeyl b. Abdiluzzâ, Cerîr b. Abdillâh el-Becelî, Halid b. Ertâ' el-Kelbî, Akra' b. Hâbis, Alkame b. 'Alâse, Âmur b. Tufeyl, Damra b. Damra, Herim b. Kutbe ve Rabîa b. Hizâr gibi secili söylev üslubuna sahip olan hatipleri tadat etmeyi ihmal etmemişlerdir.¹² Cahiliye dönemine ait edebî ürünlerdeki seci, kafiye ve uyaklı söz yapılarına daha çok örnek verilebilir. Ancak meramı ifade etmek için bu kadarının yeterli olduğu kanatindeyiz.

2.Arapların Lügavî Örf ve Âdetleriyle İlişkisi Bakımından Kur'ân'ın Secili Söz Dizgeleri

Belâgat ve í'câzın aslı, esası olan Kur'ân, vezinli, ölçülü, ahenkli söz diye tanımladığımız seciyle doludur. Kısa da olsa onun hiçbir sûresi seciden hali değildir. Hatta tüm sûrelerin fâsıllarında seci söz konusudur. Bırakın âyet sonlarını söz dizgelerinin orta kısımlarında bile vezin/uyak (seci) mevcuttur. Söz gelimi, Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418) aşağıda Kur'ân'ın nesir yapısına örnek gösterdiği¹³ âyetlerin orta kısımlarındaki vezin ve ahenk bu kabildendir:

الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ¹⁴

.....

لَوْ نَشَاءُ أَصْبَنَاهُمْ نُنزِلُهُمْ

وَنُنزِلُهُمْ عَلَى قُلُوبِهِمْ¹⁵

.....

Bk. Bâkillânî, *Í'câzü'l-Kur'ân*, 61.

¹² Bk. Dayf, *'Asri'l-câhiliyye*, 417; Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/241.

¹³ Kalkaşendî, *Şubhü'l-a'sâ*, 2/303-304; İbnu'l-Esîr de Kur'ân'ın çoğunun seci olduğunu ifade etmiştir. Bk. Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn b. el-Esîr, *el-Mes'elu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmet el-Hûfi- Bedevî Tibâne (Kâhire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 1/214.

¹⁴ el-En'âm 6/1.

¹⁵ el-A'râf 7/100.

وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ

¹⁶إِلَّا أَنْ تَعْمَضُوا فِيهِ

.....

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَتُهُمْ

¹⁷ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

.....

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ

وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ¹⁸

Kur'an'ın aşağıdaki ifadelerinin de bu türden seci olduğu/seciye benzediği yönündeki yaklaşımlar da Allah'ın, tabiatlarında vezinli, secili, kafiyeli söz söyleme eğilimi olan Araplara onların kendi yerel, kültürel sözlü ve yazılı hitap üsluplarında seslendiğini göstermektedir.¹⁹

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِرُهُمْ

²⁰وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَتَّسِقُونَ فِيهِمْ

.....

أَمْزَنًا مُمْرَرًا فِيهَا

²¹فَفَسَقُوا فِيهَا

.....

أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ،

²²وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ

¹⁶ el-Bakara 2/267.

¹⁷ el-Gâşiye 88/25.

¹⁸ el-İnfîtâr 82/13-14.

¹⁹ Bâkillânî'nin itiraz ve iddia ederek, Kur'an nazmunun bunlardan hiçbirine benzemediğini, kafiyeli, vezinli, fâsılalı, maktalı seci, şiir yahut nesir, hutbe türü o dönem mutat Arap kelimelerinden farklı olduğunu, onları aşan ve onlara muhalif olduğunu belirttiği bu görüşler için bk. Bâkillânî, *l'câzû'l-Kur'ân*, 57-60.

²⁰ en-Nahl 16/27.

²¹ el-İsrâ 17/16.

.....

وَالنُّورَةَ وَالْأَنْجِيلَ،

وَرَسُولاً إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ²³

.....

وَهِنَّ الْعِظَمُ مَنِّي²⁴

İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239) ve Kalkaşendî uzunluk ve kısalık bakımından Kur'ân âyetlerinde uzun ve kısa yapılı seciler şeklinde iki tür seciden söz etmişlerdir. Birinci tür, az kelimelerden oluşan secili âyetlerdir. Bu seci türünde, kafiyeli ve vezinli lafızlar/fâsılalar birbirlerine yakın olmasından dolayı dinleyicinin kulağına uzun secili âyetlerden daha hoş ve güzel gelir. Mekkî âyetler büyük oranda bu türe dâhil edilebilir. Kısa secili yapılara ise en az iki ve daha fazla kelimedenden oluşan aşağıdaki âyetleri örneklendirmişlerdir:

يَا أَيُّهَا الْمَدْيَنِيُّ

قُمْ فَأَنْذِرْ

وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ

وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ²⁵

.....

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا

فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا²⁶

.....

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ

وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أُمَّرٍ مُّسْتَقِيرٌّ²⁷

22 et-Tevbe 9/24.

23 Âl-i İmrân 3/48-49.

24 Meryem 19/4.

25 el-Müddessir 74/4.

26 el-Mürselât 77/1-2.

.....
 وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا

28 تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْقَطِرُنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا

.....
 وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ

29 وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ

.....
 Uzun yapıdaki secilere de en az on bir veya daha fazla, galibiyetle de on beş ve civarı kelimeden oluşan aşağıdaki âyetleri örneklemiştirler:³⁰

وَلَيْنُ أَدُقْنَا الْإِنْسَانَ مِمَّا رَحْمَةً نُّمَّا نَزَّعْنَا مِنْهُ إِيَّاهُ لِيُؤْسَ كُفُورًا

31 وَلَيْنُ أَدُقْنَا نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسْتَهْ لِيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحَ وَقُورًا

.....
 لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

32 فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

.....
 إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكُهُمْ كَثِيرًا لَفَسِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

27 el-Kamer 54/1-3.

28 Meryem 19/88-99.

29 en-Necm 53/1-3.

30 İbnu'l-Esîr, *el-Meşelû's-sâir*, 1/257-258; Kalkaşendî, *Şubhü'l-a'sâ*, 2/308-309; Kısa ve uzun fasılahı/secili âyetler için ayrıca bk. Abdullah Emin Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme", *Dinî Araştırmalar* 10/29 (2007), 211-212; Zöhre Çakıl, *Kur'ân'ı Kerim'de Seci' Sanatı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 36-39.

31 Hûd 11/9-10.

32 et-Tevbe 9/128-129.

33 وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّمْيِيمِ فِي أَغْنِيكُمْ قَلِيلًا وَيَقَالُكُمْ فِي أَغْنِيَهُمْ لِيُقْضَىٰ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

Cahiliye Araplarından bize tevarüs eden şiir, hitabe, vasiyet ve kısa diyaloglarına bakıldığında gerek seci gerek nesir türü söylevlerinde muhatapları etkileyen fasih ve belîğ söze yöneldikleri, lafzın parlaklığına, gücüne ve arı duru olmasına özen gösterdikleri, kimi zaman seciyle bazen de istiâre ve tahyîl ile sözlerini süsledikleri ilk etapta hemen farkedilir. Bu, o dönem Arapların köklü geleneklerinden olsa gerek ki İslam sonrası dönemde de nesir ve nazımda secili söz söyleme sanatına devam edilmiştir. O bakımdan her ilahî hitap kendi tarihsel döneminin yazın yahut söylev edebî türlerinin dil, düşünce ve üslup özelliğinde tecessüm ve teşekkül etmiştir. Nitekim Bâkillânî'nin (ö. 403/1013) *in kâle kâilun* diyerek nispesiz verdiği ifadelerde dile geldiği üzere, Kur'an Arap kelamı vezinlerinden meydana gelmiştir. Kur'an'da onların hutbe, mektup, şiir, seci ve kafiyesiz vezinli kelam gibi söz ve yazın türleri yer alır. Ancak parlaklığı ve fesâhati nedeniyle bunu eşsiz bir tür olarak ortaya koymuştur (القرآن مختلط من أوزان كلام العرب، ففيه من جنس خطبهم، ورسائلهم [وشعرهم] وسجعهم، (وموزون كلامهم الذي هو غير مقفى، ولكنه أبداع فيه ضرباً من الأبداع، لبراعته وفصاحته).³⁴ Her ne kadar ahenkli, ritmik az lafızla çok mananın ifade edildiği, mananın lafızlardan taşıdığı, daha doğrusu lafızların taşıyabileceğinden daha fazla mananın yüklü olduğu secili kelamın, dinleyiciyi kelimelerin sistemine yönlendirip, düşünceyi anlamın sistemine yönlendirmekten alıkoyduğu, dolayısıyla da akli bir uyuklama durumuna soktuğu, mananın akli bir kritikten geçmeden bilinç dışına itilmesine müsaade ettiği, dinleyiciyi onu ölçüp biçmeden benimsettiği ileri sürülse de³⁵ ve yine Bâkillânî, Eşarîler, güya secide mananın lafza tabi olması ve secinin kâhinlerin sözlerinden olması vb. nedenlerden dolayı secinin varlığını reddetseler de Kur'an ifadelerinin çoğunluğu seci tarzında vârid olmuştur (وأكثر القرآن وارد على جهة التسجيع).³⁶ Hatta Kur'an'ın söz dizgelerinde İslam öncesi Arap seci edebî türünün varlığını kabul edenler, parlak bir seciyi, tıpkı, iltifat, cinas gibi sözü tezyîn ve tahsînde fasih ve belîğ bir kelamın üstün

³³ el-Enfâl 8/43-44.

³⁴ Bâkillânî, *l'câzû'l-Kur'an*, 62.

³⁵ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 144-145.

³⁶ Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî, *et-Tırâzu li-esrâri'l-belâğa ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Unsuriyye, 1423), 3/137.

özelliklerinden, daha doğrusu belâgat ve fesâhata kadir olmanın göstergelerinden kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Kur'ân'da var olan secinin beyan tablolarının en yücesi olarak geldiğini, Bâkillânî gibi seciyi ayıp, kusur sayıp onu Kur'ân'da yok saymak yerine, tam tersine kendilerine yakışanın ve gerekli olanın belâgat ayrıcalıklarından olan seciden yoksunluktan Kur'ân'ı tenzih etmek olduğunu ifade etmişlerdir.³⁷ Eşarilerin seciyi/kafiyeyi ayıp saymayı ve Kur'ân'dan nefyetmeyi, bunun yerine fâsıla kelimesini kullanmayı tercih etmelerinin en temel nedeni, Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) dediği gibi kuşkusuz Kur'ân'ı kâhin ve başkalarından nakledilen sözlerle aynı nitelikte olmaktan tenzih etme arzularıdır. Hâlbuki bunların Kur'ân'da secinin varlığını ayıp saymaları apaçık bir hatadır ve doğru değildir. Çünkü seci, fâsılalarda harflerin birbirlerine benzer olmasıdır. Fâsıla ise, maktalarda harflerin birbirine benzer olması yönüyle seci olan ve harfleri birbirine yakın olup da birbirine benzemeyen yani seci olmayan fâsıla şeklinde iki türdür. Bu birbirine benzer yahut birbirine yakın bu iki türden her birinin kolayca, tekellüfsüz manaya tabi olmadan, tam tersine tekellüfle manayı lafza tabi kılmadan hali olmadıkları görülür. Birincisi fesâhata ve beyanın güzelliğine delalet ettiğinden dolayı övgüye değerdir, tekellüfün olduğu ikincisi ise kuşkusuz zemmedilmiş ve reddedilmiştir. Fesâhatta yücelik sayıldığından dolayı birinci tür yani harfleri birbirine benzeyen yahut birbirine yakın olan fâsıllar, Kur'ân'da da yer almıştır. Harflerin birbirlerine benzer yahut yakın olması amaçlandığında secide de fâsılda da tekellüfe maruz kalınır. O bakımdan ister kasıtsız isterse de kasıtlı olsun, harflerinin birbirleriyle benzer olması bakımından seci ile fâsıla arasında bir fark yoktur. Çünkü seci olma konusunda, Kur'ân'ın bir kısmının

³⁷ Bâkillânî, *İ'câzû'l-Şur'ân*, 75-77; Secide, anlamın lafza Kur'ân'da ise lafzın anlama tabi olduğu ve secinin Arap kâhinlerinin sözü olduğu gerekçesiyle seciyi/kafiyeyi Kur'ân'dan nefyeden, fâsılayı kabul eden Eşarilerin görüşleri ile; tam tersine Kur'ân'da secinin varlığını kelamın üstünlüğünden addeden, Eşarilere muhalif olan büyük bir çoğunluğun bu iddialarını Zerkeşi, Suyûtî ve Tahânevî bu âlimler Rümânî ve Bâkillânî'den naklen vermeyi ihmal etmemişlerdir. Bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Şur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1957), 1/54-55; Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Şur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, 1974), 3/334-336; Muhammed b. Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-Tahânevî, *Mevsû'ati keşşâfi işlâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm*, thk. Alî Duhrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), 1/932.

başka bir kelamla benzer olması, ortak özelliklere sahip olması ile onun araz, ses, harf, Arapça ve terkiplerden meydana gelmiş olması arasında herhangi bir fark yoktur. Eğer biri çıkıp sizin nazarınızda seci övgüye değer bir şey ise o halde Kur'ân'ın tamamı seci olarak vârid olması gerekmez miydi bir kısmının seci diğer bir kısmının gayri seci vârid olmasının sebebi nedir? derse ona şöyle denilir. Kur'ân Arap diliyle ve Arapların lügavî örf ve âdetleri üzere indirilmiştir (إن القرآن أنزل بلغة العرب وعلى عرفهم وعادتهم). Bunun da nedeni bu konuda, özellikle de uzayıp giden kelamda tekellüf, zorlama ve yapmacık durumlar söz konusu olacağından dolayı, onların fasihlerinin kelimalarının tamamı seci değildir. İşte bu sebeple, Kur'ân onların üstün tabakadaki kelimalarıyla ilgili cârî olan örfleri üzere teşekkül ettiğiinden tamamı seci olarak vârid olmamıştır. Bununla birlikte seciden de hali değildir. Çünkü kelamın bir kısmında seci güzeldir. Bu nitelikler üzere Arapların fasih kelamında da seci vârid olmuştur.³⁸ Ancak akla şu soru gelebilir. Kur'ân'ın tamamı seci değildir. Seci fasih kelimanın özelliği olduğu halde neden tamamı seci olarak gelmemiştir? denilirse bu da yine o dönem Arapların fasih kelimanın anlayışıyla ilintilidir. Çünkü bütün bir kelamın tek tarz, tek üslup üzere devam etmesi, içerisinde tekellüf barındıracağı ve insan tabiatına bıktırıcı gelmesi nedeniyle onların nazarında güzel kelimayı sayılmazdı. O bakımdan fesâhatta iftinân yani çeşitleme, renklendirme tek tip üsluptan daha üstündür. İşte bundan dolayı, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin maktaları/fâsılları birbirine benzer, bazıları ise benzemez bir şekilde gelmiştir. O bakımdan Arapların fasih kelimanın kalıplarında indirilmiş ve onların kelimalarındaki secilere benzer bir şekilde fâsılları vârid olmuş olan Kur'ân'da, secinin varlığını ayıplamak nasıl söz konusu olabilir. Dolayısıyla Hafâcî ve Zerkeşî (ö. 794/1392) Kur'ân'da secinin varlığını kabul ederek, fâsılları/escâ'ı birbirine benzer harflerden (*mütemâsil seci*) oluşan aşağıdaki Tür, 52/1-4. âyetlerin seci türünden olduğunu ileri sürmüşlerdir;

وَالطُّورِ

³⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/58; Ebû Muhammed Abdillâh b. Muhammed b. Saîd b. Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha* (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.) 172-174; Suyûtî ve Tahânevî de Hafâcî'nin bu ifadelerini nakletmiştir. Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 3/337; Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, *Mu'terekü'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (Beirut-Lübnân: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 1/26; Tahânevî, *Mevsû'a*, 1/933-934.

وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ
فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ
وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ

Yine Tekvîr, 81/15-18. âyetlerin sonlarındaki lafızların vezinleri ve son harfleri bu kabildendir;

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخَنَسِ
الْجَوَارِ الْكُنَّسِ
وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ
وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ

İnşikâk, 84/16-19. âyetlerin sonlarındaki lafızların vezin ve son harflerinin durumu da böyledir;

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّقِيقِ
وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ
وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ
لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقِ

Benzer biçimde aşağıdaki Tâhâ, 20/1-5. âyetleri de bu kabildendir;

طه مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَى
إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَن يَخْشَى
تَنْزِيلًا مِّمَّنْ مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى
الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

Yine aşağıdaki Âdiyât, 100/1-5. âyetleri de bu kabildendir;

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا
فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا
فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا
فَأَنْزَرْنَ بِهِ تَغْفًا
فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا

Aynı şekilde aşağıdaki Fecr, 89/1-5. âyetleri de bu kabildendir. Salt sonundaki kafiye, uyak ve vezin eşleşsin, harfler benzeşsin diye اذا يسري lafzındaki “yâ/ي” harfi hazfedilmiştir;

وَالْفَجْرِ

وَلَيَالٍ عَشْرٍ

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ

هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حَجْرِ

Benzer şekilde aşağıdaki Fecr, 89/6-12. âyetleri de bu kabildendir. Salt sonundaki harfler benzeşsin kafiye, uyak ve vezin uysun diye “بالوادي” lafzındaki “yâ/ي” harfi hazfedilmiştir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ

إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ

الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ

وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ

فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفُسَادَ

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi fâsıla harfleri birbirine benzer (*mütemâsil seci*) değil de birbirine yakın olan (*mütekârib seci*) fâsıla türü de Kur'ân'da yer almıştır. Aşağıdaki Fâtiha, 1/3-4 ve Kâf, 50/1-2 âyet sonlarındaki benzer vezinde olan kelimelerin son harfleri (ن, م) (ب, د) bu kabildendir.

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

.....

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ

Hafâcî'nin ve Zerkeşî'nin verdiği bu örnekler³⁹ daha da çoğaltılabilir. Ancak amacımız Kur'ân'daki tüm seci/kafiye, fâsıla benzerliklerini ve bunların ne türden olduklarını ortaya koymak değil, Kur'ân'ın söz varlığını o dönem Arap söz varlığıyla ve edebî türleriyle ilişkisini irdelemektir.

Fâsıla/seci lafızlarında bazen sadece vezinde benzeşimin/uyumun olduğu, harflerde olmadığı görülür. Buna *mütevâzin fâsıla* denir. Söz gelimi “وَنَمَارِقُ مَبْثُوثَةٌ وَرَزَابِيٌّ مَصْفُوفَةٌ”⁴⁰ âyetinde “mesfûfe/مصْفُوفَةٌ, mebsûse/مَبْثُوثَةٌ”, “nemârik/نَمَارِقُ, zerâbiy/رَزَابِيٌّ” kelimelerinin vezinleri aynı olduğu halde harfleri birbirinden farklıdır. Kimi zaman da kelimelerin vezinlerinde değil de sadece fâsıla/seci harflerinde benzeşim söz konusu olur. Buna *mutatarraf fâsıla* da denir. Örneğin “وَقَارَأَ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَاراً وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً”⁴¹ âyetinde “vekârâ/وَقَارَأَ, etvârâ/أَطْوَاراً” lafızlarında kelimeler farklı vezinde ancak son harfleri “râ/rأ” da bir uyulaşım ve uzlaşım söz konusudur. Bazen de hem lafzın vezininde ve hem de lafzın fâsıla/seci harfinde ahengin olduğu görülür. Ancak vezin ve harf benzeşiminde bu birinci kelime, ikincinin mukabilinde gelmiş bir kelime değildir. Buna *mütevâzî fâsıla* da denir. Mesela, “فِيهَا سُرُورٌ مَرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ”⁴² âyetinde geçen “merfûa/مَرْفُوعَةٌ, mevzûa/مَوْضُوعَةٌ” kelimeleri bu kabildendir. Vezinler aynı olduğu gibi kelimenin son üç harfinde de benzeşim söz konusudur. Ancak ikincisi birincinin karşılığı/mukabili olarak gelmiş değildir. Bazen de kelimeler hem vezin hem de harfler yönüyle benzeşmekte, ittifak etmekte ancak birinci kısımda gelen kelime, ikincinin mukabili olarak gelmektedir. Buna *murassa'/tasrî' fâsıla* denir. Söz gelimi “إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا “⁴³ “إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ”⁴⁴ âyetlerini bunlara örnek verebiliriz. Aynı şekilde “إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ”, “إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ”, “إِنَّ إِلَيْنَا جِسَابَهُمْ”, “إِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ” kelimelerin vezinleri ve harfleri birbirinin aynıdır, birinci kelimeler ikincinin mukabili olarak gelmiştir. Bazen de iki kelime harflerde değil de vezinlerde birbirinin aynısıdır. Ancak birinci kelime ikincinin muka-

³⁹ İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 172-173; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/73-74; Mütemâsil ve mütekârib seci örnekleri için ayrıca bk. Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme”, 207-211.

⁴⁰ el-Ğâşîye 88/16.

⁴¹ Nuh 71/13-14.

⁴² el-Ğâşîye 88/13.

⁴³ el-Ğâşîye 88/25-26.

⁴⁴ el-İnfitâr 82/13-14.

bili olarak gelmiştir. Söz gelimi, “وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَقِيمَ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ”⁴⁵ âyetinde “el-kitâb/الْكِتَابُ”, es-Sirât/الصِّرَاطُ” kelimeleri ve yine “el-müstebîn/المُسْتَبِينَ”, el-müstekîm/المُسْتَكِيمَ” kelimeleri bu kabildendir.⁴⁶ İbnu'l-Esir, “وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ”⁴⁷ âyetine ilave olarak fâsıla lafızlarında *mümâselet* değil de sadece *müâdele* ve *müvâzene* (vezin ve ölçü birliğinin) olduğu başka âyetleri de örneklemiştir. Aşağıdaki âyetlerin maktaları/fâsılları yani sonda yer alan kelimeleri bu kabildendir. Fâsıla lafızları ve fâsıla harfleri birbirinin aynı olmasa da vezinleri aynıdır:

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا
كَأَلَّا سَيِّكْفُورُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا
أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا
فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذًّا

.....
مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا
خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا

.....
وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةً عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ
يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمارُونَ فِي
السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ
اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يُرِزُّ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ
مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
نَصِيبٍ

⁴⁵ es-Sâffât 37/117-118.

⁴⁶ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/75-76; Suyûtî, *el-İtkân*, 3/356; Tahânevî, *Mevsû'a*, 1/931; Kalkaşendî, *Şubhü'l-a'sâ*, 2/303-306; Kur'an'daki bu ve buna benzer seci türleri için ayrıca bk. Çakıl, *Kur'an'ı Kerim'de Seci' Sanatı*, 51-56.

⁴⁷ Meryem 19/81-84.

⁴⁸ Tâhâ 20/100-101.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْتِنُ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ⁴⁹

Kur'ân'da bu türden vezinli/secili misaller çoktur. Hatta onun âyetlerinin büyük çoğunluğu bu usul üzere teşekkül ve tecessüm etmiştir. Hiçbir sûre bu vezinli ve secili söz dizgelerinden hali değildir.⁵⁰ Kur'ân ifadelerinin bu kadar sanatsal, süslü olması edebiyat yapmak yahut Allah tarafından güdülen bir gaye değildir. Bunun nedeni o dönem Arabın kelimada ve şiirde sanatsal söz söylemeyi çok seviyor olması, Kur'ân hitabının onların edebî zevklerine uygun Arap kavminin diliyle (*bi-lisâni kavmihi*), teşekkül ve tecessüm etmiş olmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân'ın hitabında daha ziyade o dönem Arapların tarihsel, yerel, kültürel edebî zevk ve incelikleri hesaba katılmıştır (أن كلام الله (تعالى منزل على عادة العرب في مخاطبتها)⁵¹ Kur'ân'ın üslup ve ifadelerinin telif, tertip ve tanziminin fasih mi yoksa en fasih mi olduğu konusunda Kur'ân ilimleri kitaplarında açılan başlıklar altında geçen ifadelerde aksi görüşte olanlar mevcut olsa da kimi İslam bilginlerinin Kur'ân'ın yahut onun tamamının niçin en fasih derecede gelmediği? sorusuna verdikleri cevapta bunu, nasıl ki Allah tüm peygamberleri o dönem melûf ve mutât haller üzere, kendi dönemlerinin savaş, ticaret geçim araç ve gereçleri üzere göndermiş ise kuşkusuz Hz. Peygamber'i ve ona gönderilen kelimayı da o dönem melûf ve mutât sözlü ve yazınsal edebî haller üzere göndermiştir, yani Allah harikulâde, mucizevî bir dille değil, tersine Hz. Peygamberin ve kavminin lisanıyla/ağzıyla konuşmuştur. Dolayısıyla Kur'ân kelimayı en fasih bir biçimde gelmemiştir. Çünkü maruf ve mutât yerel ve tarihsel bir dil, üslup ve kelam kalıplarıyla onlara meydan okumuştur. Meydan okuma, onların mutât kelam kalıp ve kullanımları dışında, sözlü ve yazınsal edebî sünnet ve âdetleri dışında gerçekleşmiş olsaydı, kuşkusuz i'câz konusunda Allah'ın murad ettiği halin dışına çıkılmış olurdu. Durum nitelediğimiz üzere olunca, karşı koyma imkânına sahip olsunlar, aciz kalsınlar ve delile ilişkin çatlak ortaya çıksın diye, Kur'ân Arapların hutbe, şiir

⁴⁹ eş-Şûrâ 42/16-22.

⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir*, 1/292-293.

⁵¹ İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Ribât b. Alî b. Ebî Bekr el-Bikâ'î, *Maşra'ü't-taşavvuf*, thk. Abdurrahmân el-Vekil (Mekke: Abbâs Ahmed el-Bâs, ts.), 159.

ve bunların dışında söz inşa etme metotları üzere gelmiştir. Bu imkâna sahip olmamış olsalardı gücümüzün yetmediği bir şeyi getirdin deme hakları olurdu. Nitekim gören kişinin, görme konusunda âmâyaya karşı koyması, ona meydan okuması doğru olmaz. Görenin, 'Ey ama bakışım ile sana galip geldim' demesi güzel olmaz. Çünkü görme organı kaybolmuş kişi için karşı koyma, meydan okuma nasıl mümkün olabilir?⁵² Dolayısıyla Kur'an'ın hem nazmu ve hem de üslubu kendi döneminin edebî söylev türünün özelliklerini yansıtmaktadır. Bunda ilahî, aşkın, müteâl bir gizem, hikmet, esrar ve mucize aranacak bir durum söz konusu değildir. Vele ki bir gizem, hikmet, esrar, mucize aranacak olursa o da onun insanlığı aydınlığa kavuşturacak külli, tümel ahlaki ve insani öğretilerinde, mefhumunda ve bu mefhumun yaptığı zihinsel ve toplumsal değişimde, bu öğretinin dışavurumu olan İslam medeniyetinde aranmalıdır.

3. Arapların Edebî Zevkleri (Seci) İçin Kur'an'da Kıyasî Dil Kurallarının Terkedilmesi

İslam öncesi şiirlerin edebî havzası içinde Kur'an nazmunu tetkik eden kimi İslam bilgileri, Kur'an'ın söz diziminin o dönem Araplar tarafından bilinen seci olduğu yahut seci olmasa da seciye benzer olduğunu ifade etmekten⁵³ geri durmamışlardır. Kur'an'ın ifadelerinde vezinli ve ölçülü söz söyleme hedefi o kadar güçlüdür ki bakıldığında âyet sonlarındaki kelimeler bile normal yani kıyasî kurula uygun gelmesi gerektiği gibi değil de ziyadeler, eksiltmeler yapılarak yahut aynı kelimenin cinsiyeti veya vezni değiştirilerek farklı bir yapıda hatta bazen atıfla matûfun benzerliği bozularak, şart ve talep cümlelerinin cevaplarının olması gereken halleri terkedilerek kıyasî kurallara aykırı bir şekilde geldiği görülür.

3.1. Seci İçin Kelimenin Tekil, İkil veya Çoğul Yapılarından Vazgeçilmesi

Kur'an âyetlerinin sonlarında salt seci için, bazen çoğul gelmesi gereken isimler tekil; tekil gelmesi gereken isimler de çoğul yahut ikil getirildiği görü-

⁵² Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/122-123; Suyûtî, *el-İtkân*, 4/21-22.

⁵³ تَشَكَّى الوَجِي، واللَّيْلُ مَلْتَبَسِ النَّجَا * غَرِيرِيَّةُ الْإِنْسَابِ مَرَّتْ بِقِيَعِهَا قَرِيبَ الْمَدَى، حَتَّى يَكُونَ إِلَى النَّدَى * عَدُوُّ الْبَنَى، حَتَّى تَكُونَ مَعَالَى

Bk. Bâkillânî, *l'câzû'l-Ḳur'ân*, 60.

lür. Söz gelimi, “إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ/وَمَا كُنْتُمْ تُخَذُّونَ الْمَضِلِّينَ عِضَادًا”⁵⁴ âyetlerin sonundaki “عضدا, نهر” kelimelerinin çoğul gelmesi gerekirken salt vezin ve kafiye gözetilsin diye tekil gelmiş olmaları; yine “لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا جِلَالٌ”⁵⁵ âyetin sonundaki “جِلَالٌ” lafzının tekil olması gerekirken kendinden önceki ve sonraki âyetlerin bitiş kelimelerinin veznine uysun diye çoğul gelmiş olması -hâlbuki “لَا يَبِيعُ فِيهِ”⁵⁶ âyetinde “خُلَّةٌ” şeklinde tekil gelmiştir-; aynı şekilde aslı müfred olduğu halde salt âyet sonlarındaki vezne uysun diye cennet kelimesinin “ولمن خاف”⁵⁷ âyetinde “جنتان” şeklinde ikil gelmesi bu kabildendir.⁵⁸

3.2.Seci İçin Kelimeye Ziyade Yapılması

Kur’ân âyetlerinin sonlarında seciyi gözetme maksadıyla kelimenin aslından olmayan harflerin salt önceki ve sonraki kelimelerle ahenk ve uyum sağlansın diye kelimenin özünde olmayan harflerin ziyade edildiği görülür. Söz gelimi, aslı müzekker olduğu halde salt âyet sonlarındaki vezin ve kafiye uysun diye “تذكرة” âyetinde “تذكرة” kelimesinin müennes getirilmiş olması; yine “إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ ”⁵⁹, “وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَّةٍ مِنْ فَضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا”⁶⁰ âyetlerinde “سلاسلًا” ve “قواريرًا” kelimelerinin asılları gayri munsarif olduğu yani kelime sonları cer ve tenvin almaması gerektiği halde salt âyet sonlarındaki vezne, ölçüye uysun, ahenk meydana gelsin diye tenvinlenmiş yani tenvinden bedel olarak elifle uzatılmış olmaları bu kabildendir.⁶¹ Yine “والضحى والليل إذا سجى”⁶² âyetinde “الضحى” kelimesinin aslı imâleli okunmaması gerektiği halde imâleli okunması da bu kabildendir. Bunun da nedeni kendinden sonra gelen âyet sonuyla benzeştirme/seci ve kafiye gayesidir.⁶³ Çünkü Suyûtî’nin Sibeveyh’ten naklettiği gibi Araplar sesi uzatmak

⁵⁴ el-Kamer 54/54.

⁵⁵ İbrâhîm 14/31.

⁵⁶ el-Bakara 2/254.

⁵⁷ er-Rahmân 55/46.

⁵⁸ Bk. Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/63-66; el-Kamer 54/54, İbrâhîm 14/31 ve er-Rahmân 55/46. âyet örnekleri için ayrıca bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 3/42-43.

⁵⁹ el-İnsân 76/15.

⁶⁰ el-İnsân 76/4.

⁶¹ Bk. Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/63-66.

⁶² ed-Duhâ 93/1-2.

⁶³ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/67; Nağme ve ritim için fasılalara yapılan ziyadeler için ayrıca bk. Çimen, “Kur’ân’da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme”, 2016-218.

istedikleri zaman nağme yaptıklarında kelimeye elif, ya ve nun eklerlerdi. Nağme yapmadıklarında ise bunu terkederlerdi. İşte bu yüzden ayet sonları en kolay duruş, en tatlı bitişle gelmiştir.⁶⁴

3.3.Seci İçin Şart ile Cevap yahut Atıfla Matûf Arasında Benzerliğin Terkedilmesi

Kur'an'da salt seci için matûfun, kip bakımından matûfun aleyh ile benzerliğinin (*mümâsele*, *müşâbeh*, *müzâvece*, *müâdele*, *müvâzene*) ve şart cümlesinin cevabının meczûm halinin terkedildiği görülür. Söz gelimi, “وَإِذَا أَدَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً وَإِذَا أَدَقْنَا وَإِذَا أَدَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً”⁶⁵ âyetinde birinci şart cümlelerin (وَإِذَا أَدَقْنَا) cevabı olarak gelen “فَرَحُوا” fiili mâzî olduğu halde yani şart ve cevap arasında fiil kipinde eş değerlik söz konusu olduğu halde cümlelerin devamında ikinci şart cümlelerin (وَإِنْ تُصِيبُهُمْ) cevabında gelen fiil, müzâri (يَقْتَضُونَ) gelmiştir. Hâlbuki normalde atıf ve matûf arasında *müşâkele*, *müzâvece*, *mümâsele* ve *müâdelenin* olması için cevap cümlesi “قَطُّوا” şeklinde mâzî gelmelidir.⁶⁶ Bu nedenle olması gereken halden dolayı, cümledeki şart fiilini “إِنْ أَصَابَتْهُمْ سَيِّئَةٌ” şeklinde mâzî (أَصَابَتْهُمْ) anlamında tayin edenler olmuştur. Çünkü cevap kendinden öncesine tabidir, dolayısıyla onun hakkı metbûnun şekline tabi olmasıdır (لَأَنَّ الْجَوَابَ تَابِعٌ فَحَقُّهُ أَنْ يَكُونَ عَلَى شَكْلِ الْمَتْبُوعِ).⁶⁷ Kur'an hitabındaki bu problematik durumun nedeni, muhtemelen Arabin söz dizgelerinin sonunda dengiyi, *müvâzeneyi*, uyum ve ahengi yani vezni gözetmeyi söz dizgesindeki iç bütünlüğe tercih etmesinde aranmalıdır. Çünkü “yu'minûn/يؤمنون...، yeknetûn/يَقْتَضُونَ...، yüşrikûn/يُشْرِكُونَ...” kelimeleriyle biten âyet sonlarına bakıldığında bu âyetin sonundaki fâsıla kelimesinin önceki ve sonraki âyet fâsıla lafızlarıyla ölçü/uyak bakımından tam bir bütünlük içinde olduğu görülür.⁶⁸ Aynı şekilde “وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمْ يُولُوكُمُ الْأُدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ”⁶⁹ âyetinde görüldüğü gibi birçok

⁶⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/359.

⁶⁵ er-Rûm 30/36.

⁶⁶ Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Ebû Bişr Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Mektebetu'l-Hâneci, 1988), 3/64; Soner Gündüzöz, *Kur'an'ın Eşsiz Dili Kur'an'da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap* (Samsun: Etüt Yayınları, 2011), 74.

⁶⁷ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl en-Nahvî İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, thk. Abdu'l-Huseyn el-Fetlâ (Lübnan-Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.), 2/164.

⁶⁸ Gündüzöz, *Kur'an'ın Eşsiz Dili*, 74-75.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/111.

âyette şart cümlesinin cevabına matûf gelen cümleler kıyasî kurala mutabık bir şekilde meczûm geldiği halde burada meczûm olan “يُؤَلُّو” lafzına matûf gelen “تُمْ لَا يُبْصِرُونَ” ifadesi ne var ki meczûm gelmemiştir. Hâlbuki yukarıdaki âyet yapısıyla benzer olan “وَأَنْ تَتَّوَلَّوْا يَسْتَبِدِّلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْنًا لَكُمْ”⁷⁰ âyetinde şart cümlesinin cevabına matûf gelen “لَا يَكُونُوا” ifadesi meczûm gelmiştir.⁷¹ Dolayısıyla bu kıyasî kurala aykırı hareketin nedeni, o dönem Arapların kelam sonlarını süslemeyi dil kaidesine tercih etme âdet ve alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü “فأسقون/فأسقون...، yensurûn/ينصرون...، ye’tedûn/يعتدون...” kelimeleriyle biten âyet sonlarına bakıldığında âyet fâsılasının, kendinden önceki ve sonraki âyet fâsıllarıyla “nun/ن” harfi aracılığıyla secinin/uyum ve uzlaşımın, vezin ve ölçü birliğinin sağlanmaya çalışıldığı görülür. Bu nedenle, bazı dilbilimciler ve müfessirler, âyetin son kısmını kıyasla, dil kaidelerine uygun bir şekilde yani şartın cevabına matûf olarak “ثم لا” şeklinde cezm konumunda okumayı ve takdir etmeyi ihmal etmemişlerdir.⁷² Yine “وَأِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ سِوَاءَ عَلَيْنِمْ أَدْعُوْتُمْهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ”⁷³ âyetindeki atıf (أَنْتُمْ صَامِتُونَ) ve matûf (أَدْعُوْتُمْهُمْ) arasındaki zaman/fiil kipi uyumsuzluğu da bu kabildendir. Âyet sonunda gelen “أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ” ifadesi aslında “أَمْ صَمْتُمْ” konumunda yani mâzî formunda olması gerekirdi.⁷⁴ Çünkü Ferrâ’nın da (ö. 207/822) dediği gibi birbirine matûflu gelen fiillerin farklı zaman formlarında kullanılmaları caiz olmakla birlikte Arap kelamının çoğunluğunda, “benim içim ayakta kalmam yahut oturmam farketmez/أم قعدت/سواء علي أقمت أم قعدت” sözcesinde görüldüğü gibi matûf ile (قعدت) matûfun aleyh (قمت) fiilleri zaman kipleri

⁷⁰ Muhammed 47/38.

⁷¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/89-90; Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşeri, *el-Mufaşşal fî şan’ati’l-i’râb*, thk. Ali Ebû Mulahham (Beyrut: Mektebetü’l-Hilâl, 1993), 336; Gündüzöz, *Kur’an’ın Eşsiz Dili*, 85.

⁷² Ebu’l-Bekâ el-Hanefî, *el-Külliyât mü’cem fi’l-müştalahâti ve’l-furûki’l-lügaviyye*, thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Misrî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, ts.), 302; Abdu’l-Azîm b. el-Vâhid b. Zâfir b. Ebi’l-İsba’ el-Advânî, *Tahrîrû’t-tahbîr fî şinâ’ati’ş-şî’ri ve’n-nesri ve beyânî i’câzi’l-Ḳur’ân*, thk. Hanefî Muhammed Şeref (el-Cumhûriyyetu’l-Arabîyyetu’l-Muttehide: el-Meclisu’l-A’lâ li-Şuûni’l-İslâmiyye-Lecnetu İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî, ts.), 350; Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Huseynî el-Alûsî, *Rûhü’l-me’ânî*, thk. Ali Abdalbârî Atiyye (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 2/245.

⁷³ el-A’râf 7/193. Benzeri bir yapıdaki âyet için bk. *Enbiyâ*, 21/55.

⁷⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/64.

bakımından birbiriyle uyumlu kullanılır.⁷⁵ Dolayısıyla bu söz dizgesinde matûfun “صَمَّتُمْ” şeklinde fiil kipinde değil de “صَامِتُونَ” lafzıyla isim formunda getirilmesinin nedeni, Zerkeşî'nin de belirttiği gibi tamamen âyet sonlarındaki fâsıla/seci uyumunu gözetmekten kaynaklanır. Çünkü fâsılayı gözetmek Arap nezdinde daha fasihtir, aynı zamanda sözü med ve lin (melodik bir sesle) ile süslemektir.⁷⁶ Nitekim “yensurûn/ينصرون..., sâmitûn/صامتون..., sâdikîn/صادقين...” kelimeleriyle biten âyet sonlarına bakıldığında önceki ve sonraki âyetin fâsıla harfleriyle bir ses uyumu ve ahenginin gözetildiği anlaşılır. Yukarıda âyette isim, fiile atfedilmiş; “إن المصدقين والمصدقات وأقرضوا الله قرضاً حسناً” âyetinde de tam tersine fiil (وأقرضوا) isme (المصدقات) atfedilmiştir. Atıfla matûf arasında müâdelet, müşâbehet ve mümâselet (benzerlik, denge) kuralından dolayı bu türden söz yapıları caiz olsa da edebî açıdan dilbilimciler göre *ceyyid* (güzel) ve *ahsen* (daha güzel) düzeyinde kullanımlar değildir. Çünkü müâdelede yani lafız yapılarının denk ve bir olmasında aslonan ikincinin yani matûfun, birinci gibi yani matûfun aleyh gibi olmasıdır.⁷⁷ Yine söz gelimi “وَمَنْ يُخْرِجِ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ”⁷⁸, “يُخْرِجِ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا”⁷⁹ âyetlerinde matûf ile matûf aleyh arasında fiil kipleri bakımından (يُخْرِجُ, وَيُخْرِجُ, وَيُخْرِجِ) bir mümâselet ve müşâbehet olduğu halde aynı konudan söz eden “إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يَخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمَخْرِجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ”⁸⁰ âyetinde atıfla matûf arasında bir benzerlik söz konusu değildir. Önce fiil (يخرج), isme (فالق); sonra da isim (ومخرج), fiile (يخرج) atfedilmiştir.⁸¹ Benzer bi-

⁷⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 1/401.

⁷⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/69; Kur'an'daki fâsılların müzik ve melodiyle ilişkisi konusunda bk. Çimen, “Kur'an'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme”, 202-207.

⁷⁷ Ebû Bekr Abdilkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Fârisî el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fehr (Cidde: Matba'atu'l-Müdüni, Kâhire-Dâru'l-Müdüni, 1992), 219.

⁷⁸ er-Rûm 30/19.

⁷⁹ Yûnus 10/31.

⁸⁰ el-En'âm 6/95.

⁸¹ Muhammed b. Hamza b. Nasr Ebu'l-Kâsım Burhâneddîn el-Kirmânî, *Esrârü't-tekrâr fi'l-Kur'ân*, thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ (b.y.: Dâru'l-Fadîle, ts.), 110; Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Beşâirü zevi't-temyiz fi leîâifi kitâbi'l-'azîz*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr (Kâhire: el-Meclisu'l-E'lâ li'ş-Şu'ni'l-İslâmiyye, 1996), 1/195.

çimde “*إِنَّ يَتَّقُوكُمْ يُكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءَ وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ*”⁸² âyetinde “*إِنَّ*”i şartiyyenin cevabı olan “*يُكُونُوا*” lafzı ve bu cevaba matûf olan “*يَبْسُطُوا*” lafzında *mükâbele*, *müşâkel* ve *müâdele* gözetildiği halde maalesef matûf cevaba atfedilen “*وَدُّوا*” lafzında fiilin kipinin uyumu gözetilmemiştir. Çünkü “*وَدُّوا*” mâzî fiili, kıyasî dil kurallarına uygun “*يودوا*” muzâri fiili formunda gelmesi gerekirken tersine gelmemiştir.⁸³ Yine “*فَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ*”⁸⁴ âyetinde gelecek zaman kipinde “*تَقْتُلُونَ*” fiili, mâzî olan “*كَذَّبْتُمْ*” fiiline atfedilmiştir. Hâlbuki fiilin fiile atfında fiilin zaman kipi yani mâzinin mâzîye, müzârinin muzâriye atfı önemli olduğu ve “*فَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ*” denmesi gerektiği halde bu nazımda bu uyum maalesef gözetilmemiştir. Bunun da nedeni muhtemelen Arabın söz dizgelerinin sonunda dengeyi, *müvâzeneyi*, uyum ve ahengi yani vezni gözetmeyi söz dizgesindeki iç bütünlüğe, daha doğrusu dil kuralına tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü “*يؤمنون/تقتلون...، يأسرون/تقتلون...، ينصرون/تقتلون...*” şeklinde biten âyet sonlarına bakıldığında bu âyetin sonundaki fâsıla kelimesinin önceki ve sonraki âyet fâsıla lafızlarıyla ölçü bakımından bir bütünlük içinde olduğu, fâsıla harflerinin genizden gelen nun (ن) sesiyle sonlandığı görülür. Hâlbuki buna benzer, “*فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا*”⁸⁵ âyetinde fiillerin atfında zaman kiplerinin uyumuna hassasiyet gösterildiği çok aşikârdır. Burada da salt âyet sonu fâsıla insicamı gözetilsin diye ikinci “*فَرِيقًا*” lafzı, müzâri fiilden önce gelmesi gerekirken yani âyetin dizimi “*فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَفَرِيقًا تَأْسِرُونَ*” şeklinde olması gerekirken edebî zevki/seciyi gözetme amacından dolayı ne var ki en sona tehir edilmiştir. Kadim yorum bilimcilerin dedikleri gibi bu âyetteki kıyasî dil kurallarına aykırı söz dizimlerinin nedeni, “*azîzâ/عزيزا...، ferîkâ/فريقاً...، kadîrâ/قديراً...*” kelimelerinden oluşan âyet sonlarında görüldüğü gibi kendinden önce ve sonra gelen âyetlerin fâsıla kelimeleri ve fâsıla harflerine kuşkusuz intibakı sağlamaktır.⁸⁶ O günkü Arapların dili kullanım âdetlerine dikkat çekmek için yukarıdaki âyette gelecek zaman

⁸² el-Mümtehine 60/2.

⁸³ Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/362.

⁸⁴ el-Bakara 2/87.

⁸⁵ el-Ahzâb 33/26.

⁸⁶ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/67; Suyûti, *el-İtân*, 3/345.

kipi geçmiş zamana atfedilmiştir.⁸⁷ Muhtemelen bunun da nedeni kelimelerindeki seci/kafiye ve uyağın Arap nezdinde daha ehem olmasından, başka bir deyişle cümlelerin sonlarındaki uyumun, bir cümlenin kendi içindeki fiillerin kipinin birbirine uyumuna tercih etme edebî geleneğinden kaynaklanıyor olsa gerektir. Çünkü buradaki gaye, müzâri fiil ile âyetin sonunun(n)layarak, melodiyi önceki ve sonraki âyetlerin “yensurûn/ينصرون...”, tektulûn/تقتلون...”, yû'minûn/يؤمنون” kelimeleriyle biten fâsıla harfleriyle insicamlı bir hale getirmektir. Yine “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا”⁸⁸ âyetinin sonunda gelen “يَغْشَاهَا” müzâri fiil kipi, kendinden önce ve sonra gelen âyetlerin sonlarında gelen fiillerin mâzî kipine uymamaktadır. Şayet mâzî kipinde getirilmiş olsaydı bu takdirde “إِذَا غَشِيَهَا” formunda gelmiş olurdu. Bu durumda fâsıla ve maktalar arasında lafızların uyumu ortadan kalkmış olurdu.⁸⁹ Dolayısıyla âyetin öncesi ve sonrasında gelen âyetlerin sonlarında gelen “dahâhâ/طَحَاهَا...”, benâhâ/بَنَاهَا...”, yeğşâhâ/يَغْشَاهَا ...”, cellâhâ/جَلَّاهَا ...”, telâhâ/تَلَّاهَا ...” kelimelerine bakıldığında, bunun yani ilgili kelimenin aynı zaman kipinde gelmemesinin nedeninin, kelimelerinde benzeri vezin ve ölçüyü sağlama gayesine matûf olduğu görülür.

3.4.Seci İçin Talep Cümlesinin Cevabının Meczûm Getirilmemesi

Âyet sonlarındaki salt fâsıla uyumunu gözetmek için atıf ile matûf arasında mümâselet, müzâvece, müâdele, müşâbehe bozulup kıyasî kurala aykırı hareket edildiği gibi emir, nehiy, istifham, temenni, arz vb. talep ifade eden şart cümlelerinin cevabı yani ceza cümlesi meczûm gelmesi gerekirken fâsıla uyumunu korumak gayesiyle yer yer bu kurala aykırı hareket edildiği de görülür. Söz gelimi, “ذُرُونِي أَقْتُلْ”⁹¹, “ذُرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهَوُهمُ الْأَمَلُ”⁹⁰, “فَذُرْوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ”

⁸⁷ Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed el-Ma'rûf bi'r-Râğib el-İsfahânî, *Tefsîrû'r-Râğib el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulaziz Besyûnî (b.y.: Külliyyetu'l-Âdâb-Câmi'atu Tantâ, 1999), 5/407.

⁸⁸ el-Leyl 92/1.

⁸⁹ Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdi'd-Dâim es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, ts.), 11/18; Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Alî b. Âdil el-Hanbelî ed-Dimeşki en-Nu'mânî, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvez (Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 20/359; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr* (Kâhire: Matba'atu Bülâk el-Emîriyye, 1285), 4/541.

⁹⁰ Hüd 11/64.

“ذُرُّو/ذَرُّو” emir/talep fiilinin cevabı/cezası sırasıyla “تَأْكُلُوا، يَأْكُلُوا، أَقْتُلُوا، يَأْكُلُوا، أَقْتُلُوا” şeklinde kıyasî kurala uygun bir şekilde meczûm geldiği halde “نَمُّ ذَرُّهُمْ فِي حَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ” âyetinde aynı kıyasî kural ne var ki işletilmemiştir. Ceza cümlesi “يلعبوا” şeklinde meczûm gelmesi gerekirken “يَلْعَبُونَ” şeklinde nun (ن) harfi ile merfû gelmiştir.⁹³ Muhtemelen bunun da nedeni o dönem Arapların kelimelerin sonunda uzlaşım ve uyuşmayı önceliyor olmasından, kelimelerin sonunda genizle uzayıp giden bir melodiye esas alıyor olmalarından kaynaklanıyor. Çünkü bu âyetin kendinden önce ve sonra gelen âyetlerin “يُحَافِظُونَ/يُحَافِظُونَ...، يَلْعَبُونَ/يَلْعَبُونَ ...، أَلَمِينَ/أَلَمِينَ...” kelimeleriyle sonlanan fâsıla harflerine bakıldığında neden bu kuralın askıda bırakıldığı çok açık bir şekilde anlaşılacaktır. Yine Yahya b. Visâb ve Hamza'nın kıraatinde “فَأَضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفْ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى”⁹⁴ âyetinde, “لا تخشى” müzârî fiilin “لا تخف” meczûm müzârî fiile matûf olduğu halde meczûm bir halde gelmemiş olması da bu kabildendir. “تخشى” fiili cezm konumunda olduğu halde “ya/ي”nin hafzedilmeyip sabit olmasının nedeni Ferrâ'nın dediği gibi Benî Abs ve Benî Hanife gibi o dönem bazı Arapların böyle yapıyor olmalarıdır (لأن من العرب من يفعل ذلك).⁹⁵ Secili kelimelerde kelimeye ziyade yapıldığı gibi bu âyet sonunda da seci ve kafiye icabı “ya/ي” ziyade olarak gelmiştir.⁹⁶ Bu âyetin öncesi ve sonrasında gelen âyet sonlarında “هُدًى/هُدًى...، تَخْشَى...، تَزْكِي...” lafızlarında görülen uyak ve uzlaşım da bu durumu teyit etmektedir. Aslında kelimelerin sonunda cezm olması gerektiği halde cezm getirilmemesi Arap edebî kültüründe, daha doğrusu şiirin yani yüksek edebî sanatlı söz söylemenin zaruretindedir. Dolayısıyla bu durum Kur'ân'da da tecviz edilmiştir.⁹⁷ Çünkü şair, kafiye uz-

⁹¹ el-Hicr 15/3.

⁹² el-Mümin 40/26.

⁹³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/158-160; Gündüzöz, *Kur'an'ın Eşsiz Dili*, 84.

⁹⁴ Tâhâ 20/77.

⁹⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/161; Bu kıraate dair ayrıca bk. Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ğâlib el-Âmilî Ebû Cafer et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 18/344; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelbî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 3/369.

⁹⁶ Ebû Saîd es-Sirâfî el-Hasen b. Abdillâh b. el-Merzûbân, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdeli-Âli Seyyid Âli (Beyrût-Lübnân: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 1/200.

⁹⁷ Ebû Cafer en-Nahhâs Ahmed b. Muhammed İsmâil b. Yûnus el-Murâdî, *İ'râbü'l-Kur'ân*, haş. Abdulmun'im Halil İbrâhîm (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421), 4/262; Âli b. Mümin b.

laştırmaya mecbur kaldığında cezm olması gereken fiili cezmetmezdi. Söz gelimi cahiliye dönemi meşhur Gatafân şairlerinden Kays b. Züheyr el-Absî'nin (ö. 10/631 ?) bir şiirinde cezm olması gereken müzâri fiilin “ألم يأتيك” şeklinde cezmedilmemiş olması bu kabildendir.⁹⁸ Aynı şekilde “وَلَا يُؤَدِّنْ لَهُمْ” şeklinde cezmedilmemiş olması bu kabildendir.⁹⁹ Aynı şekilde “وَلَا يُنْصَرُونَ...” ifadesi gibi kıyasî dil kaidesine aykırı gelmiştir, yani “فَيَعْتَدِرُوا” şeklinde meczûm/mansûb gelmesi gerekirken “فَيَعْتَدِرُونَ” biçiminde merfû gelmiştir. Dolayısıyla nehiy cümlesinin cevabında gelen fiilin sonunun “nun/ن” harfi ile bitmesi, ilgili harfin düşmesi gerekirken sabit kalması da işte o dönem Araplardaki kafiye ve seciyi gözetme zevk ve alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki cümle yapısı itibariyle yukarıdaki âyetle aynı olan “لَا يَفْضَى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا”¹⁰⁰ âyetinde, tam tersine ceza/cevap cümlesi olan “فَيَمُوتُوا” ifadesi, kelamın sonunda benzeşimi gözetme amacı gibi bir durum söz konusu olmadığından dolayı kıyasî kurala uygun bir şekilde cezm/mansûb gelmiştir yani sonundaki “nun/ن” harfi düşmüştür.¹⁰¹

3.5.Seci İçin Bir İsmın İstenilen Vezninin Seçilmiş Olması

Âyet sonlarında sadece dil kuralının terkedilmesinde değil, bir ismin hangi vezninin seçiminde de secinin esas alındığı görülür. Dolayısıyla âyet

---

Muhammed el-Hadremî el-İşbilî Ebu'l-Hasen İbn Uşfûr, *el-Mümti' el-kebir fi't-taşrif* (b.y.: Mektebetu Lübnân, 1996), 343.

⁹⁸ ألم يأتيك والأنباء تنمي ... بما لاقت بني ليون بني زياد

Bk. Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Ömer b. Temîm el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-naħv*, thk. Fahrüddîn Kabâve (b.y.: y.y., 1995), 223; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/316; Ebû Saîd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, 1/199.

⁹⁹ el-Mürselât 77/36.

¹⁰⁰ el-Fâtır 35/36.

¹⁰¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/30; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/229; Nahhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 3/254; Gündüzöz, *Kur'an'ın Eşsiz Dili*, 99; Bu iki âyetteki cevap cümlesinde “ن” harfinin düşüp düşmemesini kimi dilbilimciler nefi ile cevabın arasına merfû bir kelam girip girmemesine bağlamışlardır. Merfû kelam girmiş ise cevap merfû; girmemiş ise cevap mansûb olur. (bk. Seleme b. Müslim el-Avtebî es-Suhârâ, *el-İbâne fi'l-lügati'l-'Arabiyye*, thk. Abdülkerîm Halîfe vd. (Saltanatu Ammân: Vizâretü't-Türâsî'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1999), 3/619). Kimileri ise aralarında sebep-müsebbep ilişkisinin olup olmadığına bağlamıştır. Sebep-müsebbep ilişkisi varsa mansûb, yok ise merfû okunur demişlerdir. Bk. Muhammed b. Abdillâh b. el-Abbâs Ebu'l-Hasen İbnü'l-Verrâk, *İlêlü'n-naħv*, thk. Mahmûd Câsim Muhammed ed-Dervîş (er-Riyâd-es-Suûdiyye: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 431.

sonlarında mübalağa ifade eden isim ve sıfatlardan x vezninin değil de y nin tercih edilmesinin nedeni de yine bu uyakı gözetme zevkidir. Söz gelimi âyet sonlarında kimi yerde “*قدیر, علم*” şeklinde “*فعليل*” vezninde sıfatı müşebbehe; kimi yerde ise ismi fâil (*فاعل*) kalıbında “*فادر, عالم*” gelmesi ya da “*إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ*”¹⁰² âyetinde olduğu gibi “*عجيب*” mübalağa formunun değil de “*عجَابٌ*”ın tercih edilmesinin nedeni işte bu âyet sonlarındaki vezni, seciyi gözetme gayesidir,¹⁰³ yoksa bilmediğimiz ilâhî bir sır ve gizemin varlığı değildir. Aynı şekilde “*وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا*”¹⁰⁴ âyetinin sonunda “*شَيْطَانًا*” kelimesine sıfat olan “*مَرِيدًا*” kelimesi “*فعليل*” vezninde geldiği halde “*وَجَفُظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ*”¹⁰⁵ âyetinde aynı kelimeye sıfat olan “*مَارِدٍ*” lafzı, “*فاعل*” vezninde gelmiştir. Bunun da nedeni âyet sonlarındaki seci/fâsıla kelimelerinin vezin ve ölçü birliğini gözetme gayesidir.¹⁰⁶ Çünkü her iki sûrede de “*مَارِدٍ/مَرِيدًا*” lafızlarının geçtiği âyetin öncesi ve sonrasında gelen âyetlerin bitişlerine “*مفروضًا/مفروضًا...، مریدًا/مریدا...، بعیدًا/بعیدا...، مصیرًا/مصیرًا...، واصلًا/واصلًا...، جانبًا/جانبًا...، مَارِدٍ/مَارِدٍ...، كواكب/كواكب...*” kelimelerine bakıldığında benzeri vezin ve ses ölçülerinde oldukları görülür. Kuşkusuz bu tür yapıların nedeni, Kur’ân’ın nâsûtî olanı delip geçen lâhûtî, mucizevî harikulade özelliğinde değil 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların beşeri, kültürel zevk ve tabiatlarında aranmalıdır.

Sonuç

Kur’ân’ın âyet sonlarındaki birbiriyle uyumlu, ritmik, melodik ses ve vezinli yapılarını ve bu yapıların 7. yüzyıl Arapların edebî zevkleriyle, lügavî örf ve âdetleriyle ilişkili olup olmadığını irdelediğimiz bu araştırma neticesinde, secide mananın lafza tabi olması ve secinin kâhinlerin sözlerinden olması vb. nedenlerden dolayı secinin varlığını geçmişte reddedenler olsa da Kur’ân ifadelerinin çoğunluğunun seci tarzında vârid olduğu, belâgat ve i’câzın aslı, esası olan Kur’ân’ın, vezinli, ölçülü ve ahenkli söz diye tanımladığımız seciye dolu olduğu görülür. Kısa da olsa onun hiçbir sûresi vezinli ve secili söz dizgelerinden hali değildir. Hatta tüm sûrelerin fâsılalarında seci söz konusudur.

¹⁰² Sâd 38/5.

¹⁰³ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/43-44.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/117.

¹⁰⁵ es-Sâffât, 37/7.

¹⁰⁶ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esirüddîn el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-muħîd*, thk. Sıtkı Muhammed Cemil (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1420), 9/91.

Bırakın âyet sonlarını, söz dizgelerinin orta kısımlarında bile vezin/uyak (seci) mevcuttur. Kur'ân'ın ifadelerinde vezinli ve ölçülü söz söyleme hedefi o kadar güçlüdür ki bakıldığında âyet sonlarındaki kelimeler, normal yani kıyasî kurala uygun gelmesi gerektiği gibi değil de seci için ziyadeler yahut eksiltmeler yapılarak veya aynı kelimenin adedi (tekil, ikil veya çoğul) cinsiyeti yahut vezni değiştirilerek farklı bir yapıda geldiği müşahede edilir. Hatta bazen salt seci, uyak ve kafiyeyi tutturmak maksadıyla atıf ile matûf arasındaki benzerliğin bozulduğu, şart ve talep cümlelerinin cevaplarının meczûm bir yapıda gelmesi gerektiği gibi değil de tam tersine kıyasî kurallara aykırı geldiği görülür.

Kur'ân'ın söz dizgelerinde yer alan bu secili yapıların, kuşkusuz kendi döneminin popüler edebî zevk ve sanatıyla diyalektik ilişkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Çünkü cahiliye yahut nüzul dönemi Arap edebiyatına/şiiirlerine bakıldığında birbiriyle uyumlu, ritmik, melodik ses ve vezinli yapıların son derece yaygın olduğu görülür. Şöyle ki onlardan bize tevarüs eden şiir, hitabe, vasiyet ve kısa diyaloglarına bakıldığında gerek seci gerek nesir türü söylevlerinde muhatapları etkileyen fasih ve belîğ söze yöneldikleri, lafzın parlaklığına, gücüne ve arı duru olmasına özen gösterdikleri, kimi zaman seciyle bazen de istiâre ve tahyîl gibi söz sanatlarıyla kelimelerini süsledikleri dikkatlerden kaçmamaktadır. Kur'ân onların hutbe, vasiyet, mektup, şiir, seci ve kafiyesiz vezinli söz inşa etme metotları üzere nazil olmuştur. O bakımdan bu secili ifadelerin semavî, aşkın bir üslup olarak değil de daha ziyade Kur'ân'ın kendilerine hitap ettiği o dönem Arap toplumunun retoriğe verdiği önemle ilgili bir durum olarak görülmesi, o dönem Arapların kelimada ve şiirde sanatlı söz yapılarıyla bağlantılı okunması ve ele alınması kanaatimce daha doğru olacaktır. Çünkü Allah'ın hitap amacı elbetteki edebiyat/sanat yahut retorik yapmak değildir ya da retorikle, ağdalı, uyaklı, yüksek edebî ve sanatsal bir dil kullanmak değildir, tam aksine hâlihazırda muhatapların maruf ve mevcut popüler kelimeleriyle mesaj ve muradını iletmektir. O bakımdan Allah, Hz. Peygamber'i ve ona gönderilen kelamı o dönem melûf ve mutat sözlü ve yazınsal edebî haller üzere göndermiştir, yani harikulâde, mucizevî bir dille değil, tersine Mekke ve Medine sokaklarında konuşulan, edebî ürünlerinde kullanılan bir dil ve üslupla, Hz. Peygamber ve kavminin lisanıyla/ağzıyla konuşmuştur. İşte Kur'ân'ın bu secili söz dizgelerinin nedeni onun

hitabının onların edebî zevklerine uygun Arap kavminin diliyle (*bi-lisâni kav-mihi*), teşekkül ve tecessüm etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın hitabında daha ziyade o dönem Arapların tarihsel, yerel, kültürel edebî zevk ve inceliklerinin hesaba katıldığı, onun hem nazmının ve hem de üslubunun kendi döneminin edebî söylev türünün özelliklerini yansıttığı, o bakımdan onun bu secili ifadelerinde aşkın, müteâl bir gizem ve hikmet, esrar ve mucize aranacak bir durumun söz konusu olmadığı ortaya çıkıyor.

Kaynakça

- Alûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Huseynî. *Rûhü'l-me'ânî*. thk. Alî Abdalbârî Atiyye. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Avtebî, Seleme b. Müslim es-Suhârâ. *el-İbâne fi'l-lügati'l-Arabiyye*. thk. Abdülkerîm Halîfe vd. 4 Cilt. Saltanatu Ammân: Vizâretü't-Türâsî'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1. Basım, 1999.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *İ'câzü'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 5. Basım, 1997.
- Bikâ'î, İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Ribât b. Alî b. Ebî Bekr. *Maşra'ü't-tasavvuf*. thk. Abdurrahmân el-Vekîl. Mekke: Abbâs Ahmed el-Bâs, ts.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*. çev. Burhan Köroğlu vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2000.
- Câhız, Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Ebû Osmân. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdilkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Fârisî. *Delâilü'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fehr. Cidde: Matba'atu'l-Müdünî, Kâhire-Dârü'l-Müdünî, 3. Basım, 1992.
- Çakıl, Zöhre. *Kur'ân'ı Kerim'de Seci' Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çimen, Abdullah Emin. "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme". *Dinî Araştırmalar* 10/29 (2007), 189-236.

- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-'asri'l-câhiliyye*. Kâhire: Dârü'l-Meârif, 10. Basım, 1119.
- Ebû Hafs Sirâcuddîn, Ömer b. Alî b. Âdil el-Hanbelî ed-Dimeşkî en-Nu'mânî. *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvez. 20 Cilt. Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Esirüddîn el-Endülüsî. *el-Bahrü'l-muḥîd*. thk. Sıtkı Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Ebû Saîd es-Sîrâfî, el-Hasen b. Abdillâh b. el-Merzûbân. *Şerḫu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Ahmed Hasen Mehdelî-Alî Seyyid Alî. 5 Cilt. Beyrût-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2008.
- Ebû'l-Bekâ el-Hanefî. *el-Külliyât mü'cem fi'l-müştalahâti ve'l-furûki'l-lügaviyye*. thk. Adnân Derviş-Muhammed el-Misrî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Ömer b. Temîm. *el-Cümel fi'n-naḥv*. thk. Fahrüddîn Kabâve. b.y.: y.y., 5. Basım, 1995.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Dârü'l-Misriyye, 1. Basım, ts.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakûb. *Beşâirü zevi't-temyîz fi leṭâifi kitâbi'l-'azîz*. thk. Muhammed Alî en-Neccâr. 6 Cilt. Kâhire: el-Meclisu'l-E'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1996.
- Gündüzöz, Soner. *Kur'an'ın Eşsiz Dili Kur'an'da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap*. Samsun: Etüt Yayınları 1. Basım, 2011.
- Hatîb eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *es-Sirâcü'l-münîr*. 4 Cilt. Kâhire: Matba'atu Bûlâk el-Emîriyye, 1285.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Advânî, Abdu'l-Azîm b. el-Vâhid b. Zâfir. *Tahrîrû't-tahbîr fi şinâ'ati'ş-şîri ve'n-nesri ve beyânî i'câzi'l-Kur'ân*. thk. Hanefî Muhammed Şeref. el-Cumhûriyyetu'l-'Arabiyyetu'l-Muttehide: el-Meclisu'l-A'lâ li-Şuûni'l-İslâmiyye-Lecnetu İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.

- İbn Sinân el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Muhammed b. Saîd. *Sırrü'l-feşâha*. b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- İbn Usfûr, Alî b. Mümin b. Muhammed el-Hadremî el-İşbilî Ebu'l-Hasen. *el-Mümti' el-kebîr fi't-taşrîf*. b.y.: Mektebetu Lübnân, 1. Basım, 1996.
- İbnu'l-Esîr, Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn. *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmet el-Hûfi- Bedevî Tibâne. 2 Cilt. Kâhire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbnu'l-Verrâk, Muhammed b. Abdillâh b. el-Abbâs Ebu'l-Hasen. *'İlelü'n-nahv*. thk. Mahmûd Câsim Muhammed ed-Dervîş. er-Riyâd-es-Suûdiyye: Mektebetu'r-Rüşd, 1. Basım, 1999.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl en-Nahvî. *el-Uşûl fi'n-nahv*. thk. Abdu'l-Huseyn el-Fetlâ. 3 Cilt. Lübnan-Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- Kabakçılı, Osman. "Razi'ye Göre Kur'an'da Seci Sanatının Olmamasının Sebepleri". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 133-149.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Fezârî. *Şubhü'l-a'sâ fi şinâ'ati'l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Kirmânî, Muhammed b. Hamza b. Nasr Ebu'l-Kâsım Burhâneddîn. *Esrârü't-tekrâr fi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ. b.y.: Dârü'l-Fadîle, ts.
- Nahhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed İsmâil b. Yûnus el-Murâdî. *İ'râbü'l-Ḳur'ân*. haş. Abdulmun'im Halîl İbrâhîm. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1421.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *Tefsîrû'r-Râğıb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdulazîz Besyûnî. 5 Cilt. b.y.: Külliyyetu'l-Âdâb-Câmi'atu Tantâ, 1. Basım, 1999.
- Rümmânî, Alî b. İsâ b. Alî b. Abdillâh Ebu'l-Hasen el-Mu'tezilî. *en-Nüket fi i'câzi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Halefullâh-Muhammed Zağlûl Selâm. Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 3. Basım, 1976.

- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdi'd-Dâim. *ed-Dürrü'l-meşûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Ebû Bişr. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Hâneçî, 3. Basım, 1988.
- Sultanov, Eleddin. "Qurani-Kerim'in Ecazarlığında "Seci" Üslubunun Yeri". *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası* 29 (2018), 273-286.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn. *Mu'terekü'l-akrân fî i'câzi'l-Ḳur'ân*. 3 Cilt. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ğâlib el-Âmilî Ebû Cafer. *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 1. Basım, 2000.
- Tahânevî, Muhammed b. Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbır el-Fârûkî el-Hanefî. *Mevsû'ati keşşâfi iştlâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm*. thk. Alî Duhrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1. Basım, 1996.
- Yahyâ b. Hamza, İbn Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî. *et-Tırâzu li-esrâri'l-belâğa ve 'ulûmi haḳâiki'l-i'câz*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, 1. Basım, 1423.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Ḳur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1. Basım, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Mufaşşal fî şan'ati'l-i'râb*. thk. Alî Ebû Mulahham. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1. Basım, 1993.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1957.